

O'ZBEK AN'ANAVIY CHOLG'U ASBOBLARI: TARIXI VA ZAMONAVIY SAHNADAGI O'RNI

Shahinabonu Shodiyeva Shoirjon qizi

*Farg'ona davlat universiteti Pedagogika, Psixologiya va San'atshunoslik fakulteti
„Musiqqa ta'lim va madaniyat“ kafedrası Musiqqa ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi
Shaxinashodiyeva617@gmail.com*

Annotatsiya Mazkur maqolada o'zbek an'anaviy cholg'u asboblarining kelib chiqish tarixi, ularning tasnifi, madaniy va estetik ahamiyati, shuningdek, zamonaviy sahnadagi o'rni tahlil qilinadi. Maqolada cholg'u asboblarining maqom san'ati va xalq musiqasidagi funksiyasi, shuningdek, ularning bugungi musiqa makonida tutgan mavqei ilmiy yondashuv asosida yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy ansambllarda milliy cholg'ularning uyg'unligi va xalqaro musiqiy maydondagi ta'siri ham ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: o'zbek musiqasi, cholg'u asboblari, maqom, an'anaviy san'at, dutor, tanbur, nay, doira, milliy madaniyat, zamonaviy sahna.

Kirish

O'zbek xalqi qadim-qadimdan musiqani o'zining ma'naviy hayotining ajralmas qismi sifatida qabul qilgan. Musiqiy an'analar, ayniqsa cholg'u asboblari orqali xalq tafakkuri, urf-odatları va ma'naviy dunyoqarashi namoyon bo'ladi. Mazkur maqolada o'zbek an'anaviy cholg'u asboblarining kelib chiqish tarixi, ularning tasnifi, madaniy ahamiyati va zamonaviy sahnadagi o'rni ilmiy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Cholg'u asboblarining tarixi va shakllanish jarayoni. O'zbek cholg'u asboblarining tarixi ming yilliklar davomida shakllangan. Arxeologik topilmalar, qadimgi tasviriy san'at namunalarida (masalan, Afrosiyob devor rasmlari, Termizdagi buddaviy ibodatxonalardagi musiqachi tasvirlari) bu asboblار allaqachon qadimgi madaniyatda mavjud bo'lganini ko'rsatadi. Cholg'u asboblari asosan:

Marosimiy vazifalarda (to'y, janoza, bayram),

Ijtimoiy-ko'ngilochar tadbirlarda (baxshichilik, raqsli tantanalar),

Ijodiy musiqiy ansambllarda (maqom ijrosi, folklor ansambllari) faol qo'llangan.

Musiqiy madaniyatdagi aniqlik va takomillashuv jarayoni natijasida cholg'u asboblari nafaqat ovozli vosita, balki madaniy belgilar darajasiga ko'tarilgan. O'zbek an'anaviy cholg'u asboblarining turlari. O'zbek musiqa asboblari turli guruhlariga bo'linadi:

a) Puflama cholg'u asboblari: Nay – ohangdor va ruhiy musiqaning vositasi. Maqom ijrosida asosiy unsur hisoblanadi. Karnay va Surnay – marosimiy va bayram tadbirlarida keng qo'llaniladi.

b)Urma-torli cholg'u asboblari:Qonun – yotqizilgan holatda chalinadigan, torli-klavishli asbob bo'lib, simfonik va an'anaviy ansambllarda muhim o'rin tutadi.

d)Chertma va mizrobli cholg'u asboblari: Dutor – ikki torli, cho'ziq ovozli asbob. Ko'pincha baxshi va xonandalar hamrohi sifatida qo'llaniladi,besh torli asbob. Maqom ijrosida muhim o'ringa ega.Rubob – qadimiy ko'p torli asbob bo'lib, yupqaroq ovozga ega.Afg'on rubob,rubob prima kabi cholg'ular kiradi.

c)Urma-zarbli cholg'u asboblari:Doira – o'ziga xos ritmik imkoniyatlari bilan mashhur.Nag'ora – ikki qismli, baland ovozli zarbli asbob,tabla – an'anaviy va estrada uslublarida keng ishlatiladi.Maqom ijrosida cholg'u asboblarining o'ri.

Maqom san'ati — O'zbekistonning noyob musiqa merosi hisoblanadi. Unda cholg'u asboblari nafaqat texnik ijrochilikda, balki musiqiy ifoda va ruhiy ta'sirda ham muhim ahamiyatga ega.Shashmaqom, Farg'ona-Toshkent maqomlari, Xorazm maqom an'alarida dator, rubob, doira, nay va tanbur asosiy rol o'ynaydi. Bu asboblari orqali ijrochi maqomning nafisligi, musiqiy tuzilishi va kayfiyatini yetarlicha ifoda eta oladi.⁹Zamonaviy sahnada an'anaviy cholg'u asboblari,so'nggi yillarda an'anaviy cholg'u asboblari nafaqat milliy, balki xalqaro sahnalarda ham katta qiziqish uyg'otmoqda. Ularning zamonaviy musiqa uslublariga moslasha olish qobiliyati ko'plab yangi loyihalar, ansambllar va ijodiy izlanishlarga zamin yaratmoqda.Masalan:“Sog'diyona”, “Yalla”, “Ustozlar ansambli” kabi guruhlar cholg'u asboblari zamonaviy musiqa bilan uyg'unlashtirgan.Elektron musiqada dator va nayning jonli ijrosi orqali folklor va texno musiqaning uyg'unligi yaratilmoqda.Xalqaro festivallarda o'zbek cholg'u asboblari “milliy brend” sifatida taqdim etilmoqda.Bundan tashqari, musiqa ta'limi tizimida ham an'anaviy cholg'u asboblari o'rganishga katta e'tibor qaratilayotgani milliy musiqiy merosni saqlash va rivojlantirishda muhim omildir.

Xalqaro darajadagi ahamiyati

YuNESKO tomonidan Shashmaqom va Xorazm maqomi nomoddiy madaniy meros sifatida e'tirof etilgan. Bu e'tirof bilan bir qatorda, cholg'u asboblarining ham

xalqaro miqyosdagi ahamiyati oshdi. Jahon san'atida o'zbek musiqasi va uning ijro vositalari orqali yurtimiz madaniyati tanitilmoqda. Cholg'u asboblari insoniyatning eng qadimiy madaniy yutuqlaridan biri bo'lib, u san'at, ruhiyat va jamiyatning ajralmas qismiga aylangan. Har bir xalq o'zining milliy cholg'u asboblari orqali o'z musiqiy madaniyati, estetik qarashlari va tarixiy tajribasini namoyon qiladi. O'zbek xalqining musiqiy merosida ham cholg'ular alohida o'rin egallaydi. Ushbu maqolada cholg'ularning kelib chiqish tarixi, evolyutsiyasi va bugungi kunda ular qanday madaniy -

⁹ Qosimova D. O'zbekiston musiqa madaniyati tarixi. – Toshkent: O'qituvchi, 2005.

ijodiy ahamiyat kasb etayotgani yoritiladi. Cholgʻu asboblarining qadimiy ildizlari: Arxeologik va tarixiy manbalarga koʻra, insoniyat ilk davrlardan boshlab tovush chiqaruvchi oddiy buyumlar orqali musiqaqaga intilgan. Dastlabki cholgʻular tabiatda mavjud vositalardan — tosh, yogʻoch, suyak va terilardan yasalgan. Oʻzbek hududida topilgan arxeologik topilmalar (masalan, Termiz, Afrosiyob, Qoratepa hududlarida) qadimda nay, doira va torli cholgʻular mavjud boʻlganini tasdiqlaydi.¹⁰

Cholgʻularning kelib chiqish bosqichlari va hozirgi kundagi rivoji

Cholgʻular tarixi besh ming yildan ortiq vaqtni oʻz ichiga oladi. Arxeologik qazilmalarda topilgan qadimiy naylar, zarbli asboblar (masalan, suyakdan yasalgan nay, teri tortilgan barabanlar) ularning eng qadimgi namunalari. Oʻzbekiston hududida Afrosiyob, Termiz, Koʻhna Urganch kabi tarixiy joylardan topilgan sanʼat asarlarida cholgʻu ijrochilari tasvirlari uchraydi. Antik davr va Eramiz boshlarida: Nay, doira, naqqora kabi asboblar diniy marosimlarda qoʻllangan. Zardushtiylik va buddaviylik taʼsirida musiqaning ruhiy-maʼnaviy qudrati kuchaygan. Oʻrta asrlarda Islomiy uygʻonish davrida maqom sanʼati rivojlanib, uning tarkibida torli va nafasli asboblar yetakchi oʻrin egallagan.

Cholgʻularning turlari va ularning funksional oʻrni

Zamonaviy cholgʻular: sintez va yangilanish. Bugungi kunda cholgʻu asboblari faqat folklor doirasida emas, balki: Simfonik orkestrlar, etno-jazz, elektron musiqa, kinofilmlar, muzikllar va multimediya loyihalarida faol qoʻllanilmoqda. Elektron dutor, MIDI nay, elektrodoira kabi innovatsion shakllar yaratilmoqda. Kompozitorlar milliy cholgʻular asosida yangi asarlar yaratib, ularni xorijiy sahnalarda ham ijro etishmoqda. Misol tariqasida, “Oʻzbekiston Davlat Maqom ansambli”, “Turon” etnogrube, “Navroʻz” orkestrining ishlari, Bunyodbek Saidov, Sherzod Uz, Dilorom Karimova kabi sanʼatkorlarning zamonaviy musiqaqaga milliy cholgʻularni uygʻunlashtirishga qaratilgan izlanishlarini keltirish mumkin. Madaniy meros va milliy brend sifatida cholgʻular. Cholgʻu asboblari – milliy oʻzlik va madaniy brend sifatida xalqaro eʼtibor markazida. Xususan: Shashmaqom YuNESKO tomonidan nomoddiy madaniy meros sifatida tan olingan. Turkiy tilli xalqlar festivalida, Xalqaro maqom sanʼati anjumanlarida oʻzbek cholgʻulari muntazam namoyish etiladi. Musiqa taʼlimida (sanʼat maktablari, kollej va konservatoriyalar) ularni oʻqitish tizimli yoʻlga qoʻyilgan. Cholgʻular turizm, diplomatiya va xalqaro madaniy aloqalarda ham “koʻrinmas elchi” vazifasini bajarmoqda.¹¹

Oʻzbek xalq cholgʻularining yuksalish natijalari

¹⁰Yoʻldoshev A. Oʻzbek xalq cholgʻu asboblari. – Toshkent: Fan, 1991.

¹¹Rashidov H. Maqom sanʼati va uning cholgʻu vositalari. – Toshkent: Sanʼat, 2002.

So'nggi yillarda O'zbekistonda milliy cholg'u san'atining rivoji jadal sur'atda amalga oshmoqda. Prezident Shavkat Mirziyoyev rahbarligida qabul qilingan qarorlar asosida musiqa va san'at ta'lim muassasalari zamonaviy uskunalar bilan jihozlandi, milliy cholg'ularni o'rgatishga ixtisoslashgan maxsus sinflar ochildi. "Ijod maktablari" orqali viloyat va tumanlarda yosh avlodning dutor, doira, tanbur, nay kabi asboblarda ijrochilik mahorati oshirilmoqda. Har ikki yilda Buxoroda o'tkazilayotgan Xalqaro Maqom San'ati Festivali milliy cholg'ularimizni dunyo miqyosida targ'ib qilishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, o'zbek cholg'u asboblari xorijiy sahnalarda faol namoyon bo'lmoqda, san'atkorlarimiz xalqaro mukofotlarga sazovor bo'layotir. Bu jarayonlar O'zbek cholg'u san'atining bugungi kundagi yuksak taraqqiyoti va barqaror istiqbolini ko'rsatmoqda.

Xulosa

"Madaniyat – bu xalq qalbi, uning tarixi va kelajagidir. Biz milliy madaniyatimizni asrab-avaylabgina qolmay, uni yangi bosqichga olib chiqish orqali xalqimizni yanada yuksaltiramiz."¹²

O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti

I.A. Karimov

Cholg'u san'ati – bu xalqning ruhiy boyligi, madaniy o'zligini ifoda etuvchi betakror san'at turidir. O'zbek an'anaviy cholg'ulari asrlar davomida xalq hayotining barcha jabhalarida hamnafas bo'lib kelgan va bugungi kunda ham o'zining dolzarbligini yo'qotmayapti. Davlatimiz tomonidan amalga oshirilayotgan tizimli islohotlar tufayli bu san'at yo'nalishi yangi bosqichga ko'tarilib, yosh avlod orasida ham keng ommalashmoqda. Cholg'u asboblari nafaqat xalq orasida, balki xalqaro sahnalarda ham milliy brend sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu munosabat bilan, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning quyidagi so'zlari chuqur ma'no kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1 Qosimova D. O'zbekiston musiqa madaniyati tarixi. – Toshkent: O'qituvchi, 2005.
2. Yo'ldoshev A. O'zbek xalq cholg'u asboblari. – Toshkent: Fan, 1991.
3. Rashidov H. Maqom san'ati va uning cholg'u vositalari. – Toshkent: San'at, 2002.
4. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.

¹² Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.